

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2017 – Volume 26, Issue 3, pp. 58–64
<http://doi.org/10.18352/jsi.541>

Marcia Luyten. **Het geluk van Limburg**. Amsterdam/
Antwerpen: De Bezige Bij, 2015, 367 p., €19,90.
ISBN 978 90 234 9625 0

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Utrecht University of Applied Sciences,
Faculty of Society and Law, in cooperation with
Utrecht University Library Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

BOOKS

TON NOTTEN

Prof. dr. Ton Notten is andragoloog. Hij doceerde aan de Universiteit van Amsterdam, de Hogeschool van Amsterdam en de Vrije Universiteit Brussel. Zijn werk als lector Opgroeien in de stad, bij de Hogeschool Rotterdam, zette hij na zijn pensionering (2011) nog enkele jaren voort. Zijn huidige belangstelling gaat uit naar grote steden en krimpregio's.¹

E-mail: a.notten@tip.nl

TWEE EEUWEN GROEI EN KRIMP, DESORIËNTATIE EN ANTICIPATIE

Nederland kent tegenwoordig een reeks krimpregio's die deze titel en hun bestaan danken aan de teloorgang van ooit bestaande economische groei en bloei. Rijke landbouw en veeteelt, de bijbehorende industrieën (maalderijen, slachterijen, brouwerijen) gingen achteruit, ze werden door andere bedrijvigheden in binnen- en buitenland ingehaald, en niet vervangen. Economische vooruitgang komt vandaag niet meer uit akkers en stallen. Na de eeuwwisseling worden landerijen saai en eentonig beplant (mais voor de export) en varkensstallen produceren behalve veel exportvlees ook immense hoeveelheden stront. De werkloosheid groeit er, de bevolking vergrijsst, scholen moeten

Marcia Luyten
**HET GELUK
VAN LIMBURG**

van laag tot hoog sluiten en slinken qua variëteit en naar Artikel 23 Grondwet (1917), populistisch ressentiment gedijt.

Al naargelang de erkende ernst van die regionale problematiek kent ons land inmiddels negen krimpgebieden, waarvan vier “topkrimpgebieden”, en tien anticipeerregio's, etiketten van het kabinet-Rutte II uit 2015. Opeenvolgende kabinetten spreken graag over de bijbehorende uitdagingen – die deze gebieden vooral zélf moeten aangaan.

Economisch voortbestaan en vooruitgang haalt men niet meer uit stallen en akkers. Evenmin van onder de grond, uit de mijnen. Lange tijd werden die gesubsidieerd, werd er internationaal beleid op gevoerd, onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog werd de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) opgericht, de tegenwoordige Europese Unie. De econoom, cultuurhistoricus en televisiepresentator Marcia Luyten schreef een geschiedenis van *Het geluk van Limburg*, zeg maar het *voorbije* geluk van haar Zuid-Limburg, de ooit zo bloeiende en later zo destructieve mijnbouwregio. Anderhalve eeuw had het gebied boor- en graafbedrijvigheid gekend, voor en na de scheiding, in 1839, van Nederland en België. Kompels en hun (klein)zonen gingen delven, diep onder de grond.

Tijdens de vroege industrialisatie en de klassenstrijd was de Maastrichtse arbeid, in de eerste aardewerkfabriek van Petrus Regout bijvoorbeeld, gesticht in 1836, stram en streng ingericht. Bij zijn dood in 1878 was Regout de rijkste man van Nederland. Geen voorzieningen waren er bij ziekte en ander ongerief. Bij de Domaniale Steenkolenmijnen (DSM) was het werkklimaat betrekkelijk beschaafd en sociaal verantwoord, al hadden de sociale en medische arrangementen mede het doel de arbeiders “het woelen der socialisten” te besparen. Dat veranderde op de wisseling van de negentiende naar de twintigste eeuw. Grote industriële grepen hun kansen en verkregen concessies. Vier staatsmijnen (Kerkrade, Hoensbroek, Brunssum, Geleen), acht particuliere en vier Oranje-Nassaumijnen (Kerkrade, Heerlen) kwamen er in twintig jaar. Die hadden talloze buitenlandse gastarbeiders nodig. Het soezerige Zuid-Limburg werd een Haags wingewest. Vijftig jaar heeft de zwaar geïndustrialiseerde mijnbouw in het Zuidelijke wingewest bestaan, van 1919 tot 1969.

1919

Koningin Wilhelmina en haar prins-gemaal reden per koets naar Limburg, onder andere naar Heilust (Kerkrade), teneinde de nieuwe staatsmijnen te bezichtigen. Het Limburgse “bronsgroen

BOOKS

eikenhout" werd langzaamaan niet meer dan een romantische droom – voor weinigen, bóven de grond. Voor het beheer en de ontwikkeling van die nieuwe economische en sociale processen was een strenge, dwingende "social engineering" nodig, aldus Luyten, met drie conservatieve dragers: de mijnen, de staat en de Rooms-Katholieke kerk. Hoe stram en onontkoombaar die dwingelandij was, alleen al om het socialisme buiten de deur te houden, maakt Luyten herkenbaar met een vier-generatieve familiegeschiedenis vanaf 1845 die alle hoofdstukken kleurt en marineert. Tegenwoordige opvoedkundigen kunnen de tastbare, elkaar omvattende ("bronfenbrenneriaanse") schalen herkennen die Luyten beschrijft: regelrechte uitbuiters, Haagse politieke facilitatoren en inners van alle opbrengsten, en oerconservatieve pastoors en bisschoppen die de ouders controleerden op gezeglijkheid en aanhoudende gezinsuitbreidingen. In de mijnwerkers-kolonien had men maar te leven van en voor de mijn. Brave armoe in grote gezinnen, vervuilende longen, jongensarbeid ook na het Kinderwetje van 1874 – van Samuel van Houten, de "Wet houdende maatregelen tot het tegengaan van overmatigen arbeid en verwaarloozing van kinderen". De Leerplichtwet van 1901, voor kinderen van 6 tot 12 jaar, zou de mijnbazen meer beperkingen opleggen.

De mijnindustrie en de aanverwante chemie-industrie (verf, lak, kunststof, hoogwaardige vezels) vernieuwden regelmatig. De steden in de regio werden soms supersjiek. Heerlen, rijke dames droegen er bontjassen: "In wedijver met Rotterdam ontpopte Heerlen zich na de oorlog tot de rijkste en modernste stad van Nederland", schrijft Luyten. De steenkolenindustrie was in de Mijnstreek omvattend, ze besloeg nagenoeg de hele arbeidsmarkt in oostelijk Zuid-Limburg: 60.000 tot 75.000 werknemers onder en boven de grond, talloze toeleverings- en afnemingsbedrijven. En bovenal: de naoorlogse Wederopbouw werd er in ferme mate mee bekostigd.

Maar de beschermde staatsmijnen kwamen onder druk te staan. De vooruitgang begon stilaan te kraken. Een dramatisch dieptepunt werd bereikt in 1961: 13 miljoen ton kolen werden opgehaald, maar de delvingskosten waren toen al hoger dan het rendement. Voordien zeer welkome gastarbeiders uit Duitsland, Polen, Slovenië en Tsjechië en "polderjongens" uit het Noorden werden geweerd uit Limburg.

1965

De minister van Economische Zaken, Joop den Uyl, kwam in december in Heerlen meedelen dat de mijnen binnen tien jaar gingen sluiten. Was immers niet in 1959 in Groningen een gasbel

ontdekt die de bekostiging van de Verzorgingsstaat mogelijk ging maken? Den Uyl beloofde dat Limburg kon rekenen op nieuwe werkgelegenheid en goede uitkeringen. De beloften werden zeer vertraagd en nauwelijks nagekomen, de eerste amper. Ondernemers weken uit en/of verrijkten de nieuwe DSM-productiekansen. Het social engineering-trio dat voordien zo door en door machtig en indringend was geweest, donderde in mekaar. Meer dan tweeduizend oud-mijnwerkers met stoflongen of hun weduwen mochten wachten tot 1994 eer de Staat de dodelijke beroepsziekten erkende en hun eenmalig 20.000 gulden smartengeld gaf.

Luyten schrijft in de eerste zeven hoofdstukken gedetailleerd en dramatisch over de indringende, allesomvattende macht van de bisschop, van pastoors en kapelaans. Verplichte kerkbezoeken, zalvende rituelen en strenge moraliserings. Ver vóór en tijdens de eerste twee decennia na de oorlog. En toen liepen de kerken langzaam leeg, sinds het Bisschoppelijk Mandement van 1954 (een verbod voor katholieken om lid te zijn van de socialistische vakbeweging NVV, socialistische vergaderingen bij te wonen, socialistische kranten te lezen of naar de VARA te luisteren) en de secularisatie sinds het Tweede Vaticaans Concilie en zijn opgewekte paus Johannes XXIII, reactionaire bisschoppen werden lachertjes, de pil kwam beschikbaar.

Zuid-Limburg werd een krimpregio. Bijna anderhalve eeuw was het een wingewest geweest. Tien jaar na de sluiting van de mijnen, in 1985, ging de gemeente Heerlen failliet. Met de voormalige kolenmijnen in Wallonië, de voorbije olie-industrie in Drenthe en de opgelegde krimp van de gasdelving in Groningen zou het later niet veel anders verlopen.

Het oude dorp is voorbij, beluister Wim Sonneveld (1965), vrij naar Jean Ferrat, over Deurne. Lees de boeken van Geert Mak, Jos Palm, Tom ter Bogt, Judith Koelemeijer, Suzanne Jansen, Frank Westerman, Agnes Amelink en Annegreet van Bergen over het verdwijnen van de oude bedrijvigheid én van God uit respectievelijk Jorwerd, Zeddam, Groenlo, Wormer, Drenthe (bis), overzee en uit geheel Nederland.

Er is zoveel gepubliceerd over grote maatschappelijke ontwikkelingen en de onomkeerbare veranderingen in kleine, buurt- en familiale kringen, in zowel krimp- als anticipeerregio's. Behalve in Zuid-Limburg ook in Noord- en Midden-Limburg. Daar verdween meer dan alleen de godsdienstigheid. De sociale ontwrichting sloeg toe. "Het heeft vijftig jaar geduurd eer de mijnstreek een beetje oprabbelde, en dat is de voedingsbodem voor Wilders [momenteel de grootste partij in Limburg, TN]. In Heerlen gaat het beter, in Kerkrade nog niet", aldus Marcia Luyten in een recent interview (*Volkskrant Magazine*, 6 mei 2017).

BOOKS

Niet alleen in het groot, maar ook in het klein, in buurten, straten en gezinnen smeulden de oude opvoedingsvoorschriften en -gewoonten weg. Dat lees je in *Het geluk van Limburg* onder andere aan de hand van de vier-generaties-geschiedenis van de Vinders-familie, te Kerkrade, buurt Heilust. Luyten noteert in hoofdstuk 1: "Heilust baarde kinderen met de regelmaat waarmee [de mijn] Willem-Sophia ruwe kolen naar boven bracht". Eén familielid van de laatste mijnwerkers-generatie, Sjaakie (later Jack) Vinders, geboren in 1949, babyboomer, weet zich vanaf z'n puberteit te onderscheiden: hij ging niet de mijnen in (hoewel zijn vader en oma bij de geboorte van het ventje zeiden dat "de knul een perfect stel handen heeft voor onder de grond"). Hij leerde door aan de Kweekschool, was dertig jaar lang musicus, volkszanger en cabaretier (in zijns vaders Limburgs), 44 jaar gaf hij les aan het buitengewoon lager onderwijs, hij had homoseksuele belangstelling: 43 jaar woonde hij geografisch dichtbij maar mentaal veraf van de verstikkende geborgenheid van zijn geboortedorp.

Luyten speurde de lijnen van de Vinders-familie na en ze kleurde, in haar woorden, de zwart-wit-familiefoto's waarop ze de hand wist te leggen enigszins bij. Minder overdrachtelijk krijgen mede daardoor de familiegeschiedenissen en de sociale invoeging van gezinnen en de opvoeding van de kinderen betekenis tegen de achtergrond van het grote sociaaleconomische project waar ze onlosmakelijk deel van uitmaken, zo besluit Marcia Luyten haar Woord vooraf. Die "sociaal-ecologische meerlagigheid" van de familiechronieken spreekt in alle elf hoofdstukken van haar boek. Deze is in haar boek bijna even sterk aanwezig als die van de (over)grootouders, ouders en (klein)kinderen in de eerdergenoemde regio- en familiegeschiedenissen. Zelfs ruimdenkende narratief-methodologen kunnen daar zo hun kanttekeningen bij plaatsen. Luyten doet dat ten hoogste even tussen de regels door. Daar krijgt het boek soms de trekken van een historische roman.

2017

Inmiddels trilt in Groningen de bodem al dertig jaar, van licht tot hevig, na 'n halve eeuw aardgas-delving. Net als in de Zuid-Limburgse kolenmijnen zijn daar immense schatten naar boven gehaald, te gelde gemaakt, geëxporteerd. De voorbije mijn- en de slinkende gasindustrie sluiten historisch, economisch, maatschappelijk én wat betreft het opleggen en doorgeven van stramme gedragsspatronen nauw op elkaar aan. Moeten we de voorfase nog noemen, de veen-ontginning in de koloniën van het zuidoosten van de provincie Groningen en het noordoosten van de provincie Drenthe (1850–1950)?

Den Uyls verre opvolger, de liberaal Henk Kamp, werd genoopt in Groningen de gaskraan minder open te houden dan in de voorbije 50 jaar. Hij pruilde dat huizen daar moeten worden gestut, gesloopt of opgekocht, en vooral dat zulke beslissingen binnenkort niet meer mogen worden overgelaten aan de vrije markt, de NAM, de Nederlandse Aardoliemaatschappij, opgericht in 1947 vanwege olievondsten in de omgeving van Schoonebeek, Zuidoost-Drenthe, in de jaren vijftig/zestig net zoals Heerlen een van de rijkste steden van het land.

De sluiting van die oude goudmijnen, zonder noemenswaardige vervanging, de neergang van de oude dwangstructuren, de populistische aanwakking, de leegloop en sloop van dorpen – daarin lijken ze op elkaar. De verschrikkelijke dramatiek om vanaf je puberteit, of iets ouder, honderden meters onder de grond longen-vernietigende beroepsziektes op te lopen, nee die had je niet in Drenthe en Groningen, maar inmiddels heb je ook daar uitdagende krimpregio's.

Dan komt nu het echte werk. In Limburg en in die andere geëtiketteerde regio's. Het onderwijs zal daar hoe dan ook een belangrijke rol moeten gaan spelen. Van de inrichting van het onderwijs, zeker het hoger en het middelbaar beroepsonderwijs (hbo, mbo) en zijn innovatiegerichte onderzoek en de samenwerking met het bedrijfsleven, tot het veelsoortige voortgezet onderwijs en sociale en educatieve voorzieningen. Niet alleen om de economische en de sociale leegloop tegen te gaan, of om de strijd met Het Westen aan te gaan.

De kennis-economische kant van de transitie van de energie zou wel eens uit die regio's kunnen komen. Kennisinstellingen genoeg, gelegen langs de verticale lijn van Groningen tot Heerlen en Maastricht. De Universiteit Maastricht is een van de jongste universiteiten van Nederland. Een openbare universiteit nog wel, die haar bestaan dankt aan Sjeng Tans, in weerwil van vermaningen van bisschoppelijke zijde. Om aan die beklemmingen te ontkomen had Tans zijn lidmaatschap van de Rooms-Katholieke Staatspartij (KVP), meteen na de oorlog al ingeruild voor dat van de PvdA. Hij startte zijn emancipatie-machine in 1976, toegejuicht door Joop den Uyl. In 1996 werd ze omgedoopt tot Universiteit Maastricht, en vandaag dan vanwege haar 20.000 buitenlandse studenten en de ruim 3500 medewerkers Maastricht University geheten. Marcia Luyten studeerde er. En in Heerlen staan inmiddels de Open Universiteit en een van de vestigingen van de hogeschool Zuyd.

De tijd lijkt rijp voor zulke verticale innovatiesamenwerking, langs de krimp- en anticpeerregio's, bijvoorbeeld gericht op energietransitie. Een aantrekkelijk perspectief voor die voormalige energie-wingewesten. Pas na de recente Tweede Kamerverkiezingen wisten politieke partijen

BOOKS

en ondernemers elkaar daar overigens pas op te vinden – ervóór draaide het vooral om OEI, onze eigen (nationale) identiteit – en ter bescherming waarvan, en tegen het nakomen van de verplichtingen inzake de opvang van vluchtelingen, de eerste kabinetinformatieronde strandde.

NOOT

- 1 Zie ook: Notten, T. (2017). Onder en boven de grond: toen schatkamers, nu krimpregio's. Gevraagd: innovatie! *Ruimte & Maatschappij*, 8(4), 37–55.